

1

2

CARL FRIEDRICH BRUCH in zgodba o dalmatinskem pelikanu

// Borut Štumberger

1: Carl Friedrich Bruch, upodobljen leta 1819
slikar: Johann Georg Schlesinger

2: Kodrasti pelikan (*Pelecanus crispus* Bruch, 1832) nad Skadarskim jezerom v Črni gori
foto: Ondrej Vizi

3: Bruchov sin Philipp Ludwig je verjetno risal navdušujoče podrobnosti galebov, predstavljenih v Bruchovi monografiji rodu *Larus* leta 1853. Pričujoča skica je označena z "No. 43 *Larus Bonapartii*" in po aktualni nomenklaturi ponazarja ameriškega rečnega galeba (*Larus philadelphia*)
vir: Stadtarchiv Mainz NL 39/29, foto: Carsten Renker

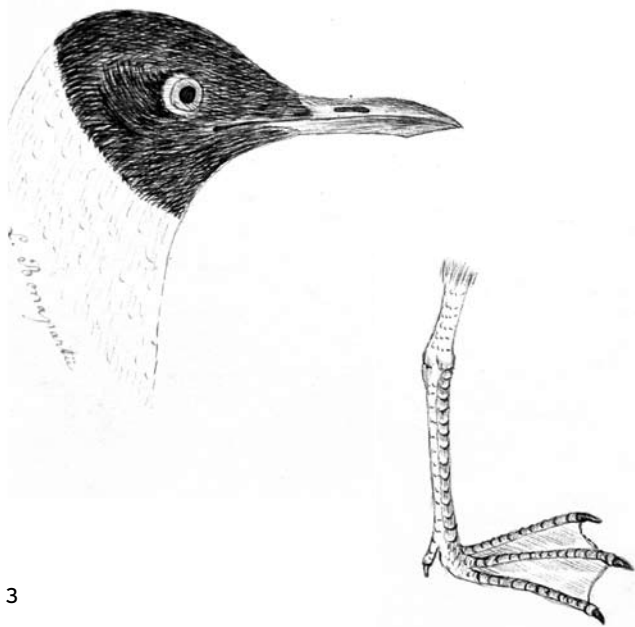
4: Politični zemljevid zahodnega Balkana okoli leta 1815

Kodrastega pelikana (*Pelecanus crispus*) je bržkone že leta 1811 ponesrečeno opisal Peter Simon Pallas (1741 - 1811), a ga je zamenjal z rožnatim pelikanom (*Pelecanus onocrotalus*). Tako je prvi opis kodrastega pelikana za sodobno znanost na osnovi osebkov iz Dalmacije predstavil leta 1832 Carl Friedrich Bruch (1789-1857) v naravoslovni reviji *Isis*, ki je izhajala med letoma 1816 in 1848. Še danes se angleško ime vrste glasi *Dalmatian Pelican*, dalmatinski pelikan! Bruch je k uvodu opisa nove vrste zapisal: »Razen tega pelikana (o.p. rožnatega pelikana) živi v Evropi, in sicer Dalmaciji, še ena vrsta, o kateri tisti, ki je vzporedil obe vrsti, ne more dvomiti. Ker pa druge vrste še ni nihče opisal, jo spodaj predstavljam z imenom *Pelecanus crispus* ...«. Kot je razumeti iz kataloga tipskih primerkov svetovno znanega Prirodoslovnega muzeja v Leidnu, je bila nova vrsta opisana na podlagi serije in ne zgolj enega osebka. V muzeju hranijo razstavni eksponat odrasle samice, označene z »Leg.: C. F. Bruch«. Toda v reviji *Isis* se Bruchov prvi opis kodrastega pelikana iz leta 1832 glasi: »Imam samico, ustreljeno marca 1831 v Dalmaciji ...«. Od tod naprej pa vprašanja in potreba po resnem raziskovanju dejstev kar kipijo. Je Bruch Dalmacijo sploh kdaj obiskal? Je dalmatinske pelikane pridobil na osnovi poznanstev ali preprodajalcev? Od kod natančno izvira serija omenjenih pelikanov? Iz delte Neretve? Je kodroglavi pelikan opisan denimo na osnovi preparatov zbirke barona Cristopha Fellnerja von Feldegga (1779-1845)? Nikjer in prav nikjer v temeljnih delih ni omenjeno, da je Bruch obiskal Dalmacijo! Se več, vedno temeljiti Othmar Reiser (1861-1936) zanika, da bi bil prvi opis kodrastega pelikana nastal na osnovi serije osebkov, saj pravi: »Bruch je šele leta 1932 opisal kodrastega pelikana na osnovi osebka iz Dalmacije.« Pa smo tam!

Bruch je bil svojčas priznan zbiratelj. Ustvaril je pomembno in domala popolno primerjalno ornitološko

zbirko evropskih ptic 412 vrst. Ptice je prepariral sam. Celo Pastor Christian Ludwig Brehm (1787-1864) je napisal komaj kakšno ornitološko pismo, v katerem ne bi bil referenčno omenil Bruchove zbirke. S Prirodoslovnim muzejem vred je bila zbirka uničena leta 1945, ko je v 15 minutah na Mainz padlo 515.000 letalskih bomb. Bruch je vodil obširno ornitološko korespondenco, vse od leta 1824 naprej napisal več (ornitoloških) prispevkov in odlično predaval. Zanimivo, še danes so ohranjeni zapiski kakih 30 njegovih predavanj! Rojen v bavarskem Pfalzu je v mladosti izgubil očeta in s tem možnost nadaljnega šolanja. Z neobičajno delovno vneemo in predanostjo se je povzdignil v notarja, ustanovil Rensko prirodoslovno družbo v Mainzu in bil njen prvi direktor. Doktoriral je leta 1844 in življenje preživel v Mainzu. Glavni Bruchov interes je sledil sistematskim vprašanjem. Že leta 1828 se je kot prvi ornitolog zavezal za uveljavitev trinarne nomenklature. Slovel je kot izredno trezen pisec in razpravljavec. Sredozemskega srebrnega galeba je po dalmatinskih in severnoafriških primerkih leta 1853 poimenoval po Karlu Michahellesu (1807-1834) kot *Glaucus Michahellesii*, a ga je že leta 1840 prehitel Johann Friedrich Naumann (1780-1857), zato je danes veljavno ime za rumenonogega galeba *Larus michahellis* (Naumann 1840). Sploh se je Bruch zlasti dobro spoznal na galebe. V najstarejši ornitološki reviji na svetu, *Journal für Ornithologie* (danes *Journal of Ornithology*), je rodu *Larus* posvetil v 1. (1853) in 3. (1855) številki temeljit monografski pregled. Tudi po kapi leta 1855 je ostal zvest delu in pticam. Tako je do smrti pisal le še z neokretno roko.

Čeprav je Bruch nesmrtno povezan z dalmatinskimi pelikani, se danes vendarle zastavlja vprašanje, kako je prišel do njih. Seveda bi bilo še zanimiveje ugotoviti, kje je tipsko oziroma klasično najdišče vrste, *locus*

3

4

typicus? Dalmacija zveni zelo ohlapno. Preohlapno. To terja nadaljnjo poizvedbo. Morebiti takole: **a**) Baron Feldegg je bil kot vojaški častnik nameščen po letu 1817 tako v Mainzu kakor v Dalmaciji. Povsod se je posvečal opazovanju in zbiranju ptic. Ustvaril je ptičjo zbirko s 4.549 preparati. V Dalmaciji je bil nastanjen v garnizonu v Metkoviču, in sicer v 20-ih letih. Možno je, da so pelikani iz delte Neretve prav z baronom Feldeggom prišli v Bruchove roke. Feldegg je namreč oskrboval številne zbiratelje in muzeje. Johna Goulda (1804-1881), Darwinovega ornitologa, je založil s kodrastimi pelikani, po katerih so bile izdelane ilustracije v Gouldovi knjigi *Birds of Europe*. **b**) Karl Michahelles je med letoma 1829 in 1832, ko je potoval in raziskoval po Iliriji, Dalmaciji in Hrvaškem, opisoval nove vrste ptic. Z Bruchom si je dopisoval. Na Rensko prirodoslovno družbo v Mainzu je tako naslovil devet arhiviranih pisem. Ali so pelikani tako do Brucha prišli prav iz rok Michahellesa? Zgodbo pa zaplete tudi očitno poznanstvo Michahellesa in Feldegga. **c**) Franz Neumayer (1791 – 1842), avstrijski ornitolog in trgovec z naturalijami iz Dubrovnika, je mogoče pelikane poslal Bruchu. Neumayer je bil dokazano tudi v stiku z Michahellesom. **d**) Pelikani iz Dalmacije so Bruchu prišli v roke po drugačni poti. K temu je treba pripisati, da je bil Bruch leta v tesnem stiku z velikimi muzeji v Parizu, Leidnu (Boie, Temminck, Schlegel), Berlinu (Lichtenstein, Cabanis) in na Dunaju (Natterer). Klasično oziroma tipsko najdišče kodrastega pelikana še vedno ostaja skrivnost. A prav neverjeten repertoar Bruchovih stikov in dokumentov vliva upanje za njegovo odkritje.

Za razumevanje ozadja je opis kodrastega pelikana treba postaviti v zgodovinsko-politični okvir. Evropski raziskovalci 18., zlasti pa prve polovice 19. stoletja so zaradi osmanske zasedbe Balkana lahko delovali le na vzhodnem obrežju Jadrana in Jonskega morja. Kranjska z Istro, Dalmacija (avstrijsko cesarstvo) in Jonsko otočje (britanski protektorat 1809-1864) so bili okno v vzhodno Sredozemlje, in odkrivanje novih, »vzhodnih« ptičjih vrst se je pričelo kmalu za Linnéjevim taksonomskim pokom (ključna izdaja 12-krat ponatisnjene *Systema nature* leta 1758 pomeni začetek sodobne taksonomije!). In spisek odkritih novih vrst ptic vzdolž vzhod-

nega Jadrana je pomenljiv: zgolj v Dalmaciji 8 (ali 10) neposredno dokazljivih vrst ptic, sicer pa skupaj še enkrat več vrst. Bruch je tako z dalmatinskim pelikanom vzpostavil le sodoben primat nad najbolj spektakularno vrsto! Danes dalmatinski pelikani domovino sicer imajo, a še vedno iščejo svoj dom! ●

VIRI:

- CABANIS, J. (1858): Biographische Nachricht über Carl Friedrich Bruch. – *Journal of Ornithology* 6(4): 331-336.
- HARTERT, E. (1912-21): Die Vögel der paläarktischen Fauna. – Verlag von R. Friedländer & Sohn, Berlin.
- GEBHARDT, L. (1964): Die Ornithologen Mitteleuropas. – Brühlcher Verlag, Gießen.
- GREGORI, J. (2009): Joannes Antonius Scopoli - prvi raziskovalec slovenskih ptic. – *Svet ptic* 3: 26-27.
- HOEK OSTENDE, L.W. VAN DEN, DEKKER, R.W.R.J. & KEIJL, G.O. (1997): Type-specimens of birds in the National Museum of Natural History, Leiden. Part 1. Non-Passerines. *NNM Tech. Bull.* 1, 30.xii.: 1-248.
- KRAMMER, G. (1933): 50. Jahresversammlung der Deutschen Ornithologischen Gesellschaft in Wien vom 1.-4. Oktober 1932. – *Journal of Ornithology* 81(2): 360-375.
- KUHN SCHNYDER, E. (1979): Lorenz Oken. – *Die Naturwissenschaften* 66 (12): 587-592.
- KUNZ, A. (2009): Das ornithologische Schaffen des Mainzer Notars Carl Friedrich Bruch (1789-1857) im Überblick. – *Mainzer naturwiss. Archiv* 47: 89-106.
- MATVEJEV, S.D. & VASIĆ, V.F. (1973): Catalogus faunae Jugoslaviae. – *Aves IV/3*. Acad. Scient. et Artium Slovenica. Ljubljana.
- MEARN, B. & MEARN, R. (1998): The Bird Collectors. – Academic Press Limited, London.
- NIETHAMMER, G. (1966): Briefe C. L. Brehms an C. F. Bruch, 1827-1857. – *Bonn. Zool. Beitr.* 1-2: 87-134.
- Ornithologische Mitteilungen [von Notar Bruch zu Mainz]: *Isis* 1832, - Heft 10: 1105-1111
- REISER, O. (1939): Materialien zur einer Ornis balcanica. Bd. I, Bosnien und Herzegovina nebst Teilen von Serbien und Dalmatien. – *Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien*.
- SCHNEIDER-JACOBY, M. & STUMBERGER, B. (2011): Die Adria Ostküste - Vögel beobachten und Natur erleben. – EuroNatur, Radolfzell.
- WÜRZ, M. (2009): 175 Jahre Rheinische Naturforschende Gesellschaft und 100 Jahre Naturhistorisches Museum Mainz *naturwiss.* – *Archiv* 47: 35-88.
- Naturhistorisches Museum Mainz, Landessammlung für Naturkunde Rheinland-Pfalz (<http://www.mainz.de/nhm/>)
- Stadtarchiv Mainz (<http://www.mainz.de/WGAPublisher/online/html/default/stadtarchiv>)

Zahvala: dr. Carsten Renker, vodja zoološke zbirke Prirodoslovnega muzej v Mainzu, dr. Gordan Lukač, vodja strokovne službe v NP Paklenica, dr. Ernst Bauernfeind, vodja ornitološke zbirke v Prirodoslovnem muzeju na Dunaju, in zlasti Antonius Kunz, Nister (Westerwald) so pomagali z informacijami, literaturo, neobjavljenimi podatki in mnenji.